

Л. О. Павловська,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПОБАЖАННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано семантичні особливості побажання в англійській та українській мовах у лінгвокультурологічному аспекті.

Ключові слова: *благопобажання, зло побажання, стереотип.*

В статье проанализированы семантические особенности пожеланий в английском и украинском языке в лингвокультурологическом аспекте.

Ключевые слова: *благопожелания, проклятия, стереотип.*

The article deals with formulae of blessings and curses in the English and Ukrainian languages of different structures, viewing semantic and pragmatic aspects.

Key words: *wishes, blessings, stereotype.*

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. На сьогодні в лінгвістиці інтенсивно розвивається теорія народних стереотипів та їхньої культурної інформації на тлі вивчення мовного образу світу з використанням когнітивних методів дослідження. Звичайно, останнім часом здебільшого в славістичних працях застосовується теорія прототипів і концептуальний аналіз для розкриття культурної семантики слів. Результати цих досліджень – це свого роду «банк даних» для лінгвокультурологічного зіставного аналізу національно-культурного компоненту інших мов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковці в своїх пошуках кореляцій мови й культури, мови й етносу, мови й народного менталітету виходять з тріади Е. Бенвеніста – «мова – культура – людська особистість» (Е. Бенвеніст). Їх дослідження набувають лінгвокультурологічного характеру і становлять перспективний подальший розвиток етнолінгвістики.

Лінгвокультурологію вважають частиною етнолінгвістики, яка вивчає опис кореспонденції мови й культури в їх синхронній взаємодії. Її глобальні завдання в основному збігаються з тими, що були висунуті М. І. Толстим при визначенні програми етнолінгвістики – напряду в мовознавстві, який «орієнтує дослідника на розгляд співвідношення і зв'язку мови й духовної культури, мови й народного менталітету, мови й народної творчості, їх взаємозалежності й різного роду їх кореспонденції».

Теоретичні основи сучасних досліджень фразеології в аспекті взаємозв'язку понять мова – культура – етнос заклали праці В. М. Мокієнка, С. М. Толстої, М. І. Толстого, Є. М. Верещагіна, В. Г. Костомарова, В. М. Телії. У дослідженнях цих та інших науковців розроблено теоретичні основи етнолінгвістичного вивчення фразеології, запропоновано й апробовано методи дослідження, проаналізовано деякі групи фразеологізмів в аспекті відображення ними етнокультурної інформації. Так, сформувався три основні напрями.

Перший із них пов'язаний з вивченням фразеології як найбільш самобутньої в культурно-мовному аспекті частини номінативного складу мови, що передбачає виявлення у фразеологізмах різних типів екстралінгвістичних обумовлень, що співвідносяться з предметною сферою культури – з одного боку, а з іншого – виявлення тих мовних засобів і способів, які перетворюють фразеологізми на одиниці, здатні відображати своєю знаковою формою риси культури, характерні для тієї чи іншої мовної спільноти.

Друге коло питань стосується уточнення відмінностей у методах і результатах вивчення та опису культурної семантики фразеологізмів, здійснюваних у межах етнолінгвістичного, лінгвокультурологічного та контрастивного напрямів дослідження взаємодії двох різних предметних сфер – мови і культури.

Третій напрям охоплює проблеми, пов'язані з виділенням спільної для мови і культури методологічної основи, на якій розробляються методи вивчення одиниць фразеологічного складу мови, що виступають у функції відтворюваних від покоління до покоління знаків «мови» культури і беруть участь у трансляції ментальності народу-носія мови (дослідження М. І. Толстого, Є. М. Верещагіна, В. Г. Костомарова, В. М. Телії та ін.) [4, с. 5-6].

Побажання як один із проявів магічної функції мови досліджувалися на матеріалі української (Г. Т. Кузь), російської (Н. Б. Мечковская), болгарської (М. Арнаудов) та інших мов. У зіставному аспекті – на матеріалі української та німецької (Н. Б. Головіна), української та чеської (Н. Ф. Баландіна).

Мета статті – провести аналіз і опис фразеологічних одиниць на позначення побажань в англійській та українській мовах та виявити образну організацію їх концептуальних моделей.

Наукові результати. Здатність ФОП бути формами реакцій етносу на зовнішні та внутрішні збудники, їхня причетність до вираження емоціоналізму, спонукають до аналізу не лише в ракурсі етнокультури, але й менталітету.

По-перше, залучення етнокультурної інформації до дослідження ФОП дозволяє встановити культурно-історичне тло їхнього виникнення, етапи їхнього формування. Наприклад, виразне міфологічне наповнення фразеологізмів *Колом тебе в землю; Цур тобі та нек; Най тя Перун стрілить*, інформує про язичницький період їхнього виникнення, а отже, про специфіку рефлексивних настанов мовців того періоду.

По-друге, аналіз наявних у ФОП образів-символів у зіставленні з конотативним контекстом, у якому вони закріпилися, дає можливість проаналізувати специфіку чинників емоційно-образних асоціацій як українців так і англійців.

По-третє, дослідження діапазону функцій, що їх виконують у мовленні ФОП як особливі мовні знаки не номінативного, а сигнального плану, дозволяє з'ясувати, які типи вербальних реакцій на зовнішні чи внутрішні чинники українці та англійці реалізують найчастіше, наскільки багата палітра словесного вираження тієї чи іншої рефлексії [4, с. 7]. За семантичними ознаками, вважається доцільним виокремити такі групи ФОП, а саме:

1) Предметно-тематична група семіотичного концепту семантики ОБРАЗИ НАВКОЛИШНЬОЇ ДІЙСНОСТІ.

Простір – шлях, дорога – символ складного, нелегкого життя; розлуки з домівною тощо. Наприклад: *Пішов би ти поза Уманню! Пішов би ти туди, куди Макар телят не ганяв, де Сидір козам роги править; Пішов би ти Бог зна куди* [АУФС, с. 567], *Go to the dogs* [Smith, p. 308]. В англійській мові численними є відсилання до віддалених міст. *Go to Hanover, To Halifax, To Putney, To Tunbridge, Go to Bath, Go to Jericho* [Smith, p. 410]. У міфологічних та релігійних моделях світу шлях – це образ зв'язку з простором. Постійна і невід'ємна ознака його – трудність, складність, небезпечність. Початком шляху у міфах виступає, як правило, небо, гора, святилище, палац, рідна сторона, батьківський дім. Герой вирушає у тридев'яте царство, на край світу, у підземний світ тощо. Кінцевою метою шляху є здобуття героєм найбільших сакральних цінностей світу. Причому герой має завжди здійснити подвиг, зробити добро, щоб здобути ці скарби. Народна мудрість ще в давнину вчила: щоб пізнати солодощі життя й оцінити їх, треба пізнати його гіркоту. Дуже часто шлях сповнений невиразністю розгалуження доріг – *Хай тебе винесе на роздоріжжя* [Паз., с. 335], пусті місця, порожні предмети (англ. *Go to pot* [Smith, p. 308], непролазні місця, хащі англ. *May you fall in a nettle patch, Go to grass* [АУФС, с. 434]. У давнину шлях часто виступає як символ лінії поведінки людини, як певний набір правил, закон, вчення. Наприклад, у Біблії часто згадується шлях Господа, шляхи життя, мудрості, правди, милості, гріха, зла тощо. У народі шлях, дорога часто зіставлялися із скатертиною, рушником. Напр. вислів «скатертю дорога» означав побажання «гладкого шляху і щасливої дороги».

В українських злих побажаннях домінувальним є уявлення про воду як нечистий локус, про те, що «через протічну воду міг здійснюватися зв'язок з мертвими» [СДЭС, т. 1, с. 386], в англійській культурній свідомості знаходимо підтвердження вище сказаному у вислові *waters of forgetfulness* [АУФС, с. 994], що означає Лета, забуття, смерть; укр. *А щоб ти ходив, як води ходять* [Паз., с. 327], *Бодай-сь не мав пристанівку, як та вода Прокляте: вода – елемент рухливий, а у чоловіка – ідеал – супокій* [Фр., т. 16, с. 244], *Бодай ти з водою поплив Прокляте: ти щез безслідно* [Фр., т. 16, с. 244]. Особливо символічно навантажені уявлення про каламутну воду, яка у слов'янському фольклорі є символом суму («Тече вода каламутна. Чого, дівко, така смутна?»). Коли сниться каламутна вода – на сльози [Жайв., с. 108].

2) Предметно-тематична група міфологемного концепту семантики ОБРАЗИ НАДПРИРОДНИХ ЯВИЩ. За християнськими догмами, Добро – це Бог Ісус Христос, Зло – Сатана, Антихрист, демони, земні гріхи, лінощі, блуд, пияцтво, черевоугодництво та ін. За Біблією, протиставлення Добра і Зла повинне закінчитися рішучою перемогою Добра. Наприклад: *By the lord Harry!* (lord Harry так жартівливо називають диявола); *God (Christ) Almighty!* (часто вживається іронічно; *God (Lord, Heaven) be praised (thanked) (або thank God, thank goodness, thank Heaven) – дякувати Богові, хвалити Бога, слава Богу; God (Lord) bless you; God bless me; God bless my life; God bless my soul; God bless my heart* [АУФС, с. 119].

В англійській традиції удача, успіх пов'язується з непарними числами – *There is luck in odd numbers* (шекспірівський вираз) [АУФС, с. 936]. Вираз *Much good may it do you* [АУФС, с. 676] вербально експлікує побажання успіхів, удачі: *To wish one all the luck in the world* [АУФС, с. 1013] містить компоненти, співвідносні з ідеєю удачі, везіння, успіху. В українській мові щастя сприймається як невіддільний елемент здоров'я: укр. *Дай, Боже, разом двоє – щастя і здоров'я* [Паз., с. 320], яке асоціативно пов'язується із зорею: укр. *Будь здорова, як вода, багата, як земля, щаслива, як зоря* [Паз., с. 318].

Численними у мовах є побажання, що мотиваційно спираються на християнські символи. Тут фігурує побажання спасіння душі: укр. *Боже вам ударуй на тіло здоров'є, на душу спасеніє*. Побожне бажане. Із жебрацької молитви [Фр., т. 3, с. 309], та побажання заступництва, допомоги, милосердя з боку Богоматері, Господа, святих і взагалі божого благословення: англ. *God bless my life, God bless my soul, God bless my heart* [АУФС, с. 119], *May the good saints protect you, May God be with you and bless you*, укр. *Подаруй тебе, Боже, ласков своїм*.

Наслання кари природних сил та стихій реалізується у внутрішній структурі злопобажань шляхом звернення до мотивів вогню, води, вітру.

Витоки каральної функції вогню лежать у світобаченні наших предків: для них вогонь був святий, тому здавна за його допомогою чинили Суд Божий – вірили, що невинного вогонь не спалить, а «на злодії шапка горить», що залізо невинного не пектиме [Жайв., с. 105]. У англійській мові натрапляємо у внутрішній формі прокльону вогонь асоціюється із сіркою як символом пекельних тортур: *Fire and brimstone*.

В українській мові спостерігаємо нищівний аспект мотивації вогню: укр. *Хай (нехай, нех) він [ясним вогнем (полум'ям)] горить / згорить (загориться)* – «уживається для вираження великого незадоволення, роздратування, досади з приводу кого-небудь» *Огонь би го наглий спалив, Щоб на тобі шкіра загорілась* [Паз., с. 336]; *Щоб ти згорів без вогню!* [Паз., с. 337], *Щоб ти зітлів* [Паз., с. 337], *А спопелів би ти* [Паз., с. 337].

Так, із наведених вище прикладів видно, що кожна мова, не дивлячись на те, що очевидні аналогії дають основу для виникнення однієї і тієї ж мовної форми, володіє своїми, притаманними їй рисами образності, в чому і виявляється специфіка асоціативного мислення кожного народу. ФОП реалізують параметри емотивності, оцінності, образності, інтенсивності, стилістичної маркованості, що слугують досягненню поставлених завдань мовленнєвого спілкування. Людина та її емоції складають частину об'єктивної дійсності, вона пов'язана з формуванням мовної картини світу: людина як суб'єктивний об'єкт, мова як засіб відображення. Стан своєї свідомості та відчуття істота розумна відтворює в мові і тексті.

Література:

1. Андрійченко Ю. В. Особливості вираження емотивності в художніх творах на матеріалі творів Габріеля Гарсія Маркеса / Ю. В. Андрійченко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Зб. наук. пр. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2005. – Вип. 6. – С. 3-5.
2. Арнольд И. В. Стилистика декодирования. Курс лекций / Ирина Владимировна Арнольд. – Л. : ЛГПИ, 1974. – 76 с.
3. Жайворонок В. В. Українські обрядові мовні формули на етнокультурному тлі / В. В. Жайворонок // Слово. Фраза. Текст. Сборник научн. статей к 60-ти летию проф. М. А. Алексеенко. – М. : Азбуковник, 2002. – 592 с.
4. Кузь Г. Т. Вигуківі фразеологізми української мови : етнолінгвістичний та функціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. Т. Кузь. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.
5. Паз. – Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / [упорядк. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1991. – 440 с.
6. Smith – The Oxford dictionary of English proverbs / [comp. : Smith W.]. – Introd. : Wilson J : Oxf., U. P. : Clarendon, 1970. – 930 p.